

فصلنامه علمی مطالعات الگوی پیشرفت اسلامی ایرانی / سال نهم

شماره ۱ (پیاپی ۱۷) بهار ۱۴۰۰ صص ۱۲۵-۱۴۷

واکاوی آرامش معنوی در معماری بر اساس مفهوم آرامش در

متون اسلامی (نمونه موردی: خانه های اواخر قاجار در ارومیه)

DOR: 20.1001.1.23295599.1400.9.1.5.2

نوع مقاله: پژوهشی

۱ فرنوش مینوئی

۲ محمد مهدی سروش

۳ منوچهر فروتن

۴ آزاده آقالطیفی

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۴/۲۸

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۱۰/۳

چکیده

نیل به آرامش، هدف نهایی تلاش‌های آدمی محسوب می‌شود. در قبال این نیاز فطری، مکاتب الهی و بشری، به ارائه راهکارهایی پرداخته‌اند، اما پاسخ به این سؤال که خانه به عنوان یکی از اساسی‌ترین فضاهای زندگی چگونه به انسان جهت نیل به این مهم کمک می‌کند، هنوز جای کار دارد. هدف این تحقیق واکاوی مفهوم آرامش در متون اسلامی و نمود و ظهور این مفهوم در معماری اسلامی می‌باشد. جهت نیل به این منظور با روش کیفی و رویکرد گراند تئوری با استفاده از مصاحبه‌های نیمه ساختاریافته از ساکنین تعدادی از خانه‌های اواخر قاجار شهر ارومیه انجام گرفته و برای ارزیابی نهایی و تجزیه تحلیل داده‌ها از نرم افزار MAXQDA استفاده شده است. شیوه جمع‌آوری اطلاعات در بخش مبانی نظری، کتابخانه‌ای و در بخش نمونه موردی، میدانی و از طریق خاطره‌نگاری و مصاحبه با ساکنان است. با توجه به ادبیات تحقیق، در مقایسه با اصطلاحات قرآنی به نظر می‌رسد اطمینان و طمأنینه، سکینه، اخبات و قلب سلیم از نوع آرامش معنوی و اعتقادی، آمنه و وقار و در برخی آیات، سکینه از

۱ دانش آموخته دکترای تخصصی معماری، گروه معماری، واحد همدان، دانشگاه آزاد اسلامی، همدان، ایران
f.minooei@iaurmia.ac.ir

۲ استادیار گروه معماری، واحد همدان، دانشگاه آزاد اسلامی، همدان، ایران (نویسنده مسئول)
soroush@iauh.ac.ir

۳ استادیار گروه معماری، واحد همدان، دانشگاه آزاد اسلامی، همدان، ایران،
m.foroutan@iauh.ac.ir

۴ استادیار گروه معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران،
a_aghalatifi@sbu.ac.ir

واکاوی آرامش معنوی در معماری بر اساس مفهوم آرامش در

نوع آرامش روانی و جسمانی می‌باشند، نفس مطمئنه نیز بالاترین حد آرامش معنوی و بهترین حیات برای انسان، حیات طیبه می‌باشد که برای بندگان شایسته خداوند، انواع آرامش را به همراه دارد. همچنین ارزیابی و نتایج تحلیل نشان می‌دهد که روح مکان، مکان مقدس، وحدت، ترجیح و زیبایی از ویژگی‌های محیطی، معماری و شهری، موجب آرامش معنوی می‌شوند.

کلید واژه‌ها: آرامش معنوی، نفس مطمئنه، حیات طیبه، روح مکان، خانه

مقدمه و بیان مسئله

خانه آینه معماری است تا آنجا که، برخی آن را دارای چنان جامعیتی می‌دانند که اگر پرسش از معماری، از خانه آغاز شود، بخش قابل توجهی از پاسخ به چستی معماری در پرسش «خانه چیست؟» پاسخ می‌یابد. حتی برخی معتقدند خانه در قالب معماری مردمی، جهان‌بینی‌ای است که به صورت دیگری بیان شده است (راپاپورت، ۱۳۸۸: ۱۳). خانه فضایی است که همه مردم به آن نیازمندند و بسیاری از اوقات خود را در آن سپری می‌کنند. در آن کارهای شخصی خود را انجام می‌دهند، به خود و به خانواده خود می‌پردازند و با زندگی در آن، به آن معنا می‌بخشند و این معنا بخشیدن بین انسان و خانه دو سویه خواهد بود. خانه؛ مکانی است که انسان با کاهش دغدغه‌های روزانه در آن به جمعیت خاطری برای تفکر در باب خویش و خدای خویش دست می‌یابد. فضایی برای رشد و تعالی افراد خانواده. رسیدن به احساس آرامش یکی از مهمترین اهداف در طراحی خانه است (حمزه نژاد و دشتی، ۱۳۹۵: ۲۵). «در خانه چیزهایی را می‌یابیم که بر آن‌ها وقوف داشته و گرمای‌شان می‌داریم؛ ما آنها را با خود بیرون آورده و به خاطر آن که «بخشی» از «جهان ما» را می‌سازند در کنارشان به زندگی می‌پردازیم. ما آنها را در زندگی روزمره خود به کار بسته، در دستهایمان نگاهشان داشته و تحت عنوان بازنمودهای خاطرات خود^۱ از مفاهیمشان لذت می‌بریم. بدین ترتیب کیفیت درونی «خصوصی» را در اختیار گرفته و به صورت متممی برای نفس باطنی خود ما عمل می‌نماید. از این‌رو، هنگام تحقق بخشیدن به سکونت خصوصی، به آزمون آن چه «آرامش داخلی» خوانده شده پرداخته- ایم» (نوربرگ شولتز، ۱۳۸۱: ۱۴۶). انسان در طول زندگی خود، ممکن است در خانه‌های متفاوتی زندگی کند اما چرا زندگی در بعضی از خانه‌ها احساس آرامش بیشتری به انسان

۱ واژه آلمانی Erinnerung، در اصل به معنای چیزی که «به درون رفته» یا «باطنی شده» می‌باشد

می‌دهد؟ مفهومی که در بسیاری از خانه های امروزی اثری از آن دیده نمی‌شود. هنر و حساسیت معماران ایرانی، میزان درک آنها از ویژگی‌های فیزیکی و ذهنی احساسی سایت یا حس مکان که تنها با حضور و زندگی در یک مکان حاصل می‌شود، به آنان کمک می‌کرد تا ارتباط بنا با اطراف را بهتر درک و ایجاد کنند (بهمنی و همکاران، ۱۳۹۵: ۵۷). در حالی که در شرایط امروز به خانه، بیش از آن که به عنوان فضای آرامش و تسکین انسان نگاه شود، به کالایی سودآور و یا یک نیاز اقتصادی خانواده تعبیر می‌گردد. به عبارت بهتر، دیگر خانه به عنوان مکان تعلق و فضای سکونت، جای خود را به سرپناه داده و ارتباط با آن نیز دچار ضعف شده است. خانه فضایی است که انسان در آن رشد می‌کند و تربیت می‌یابد. فضایی که در آن زندگی می‌کند و در کنار خانواده خود احساس آرامش و تعلق پیدا می‌کند. معماری خانه در شکل‌گیری شخصیت انسان‌ها و حتی رفتارهایشان اهمیت ویژه‌ای دارد، از طرفی با توجه به اینکه، تاکنون هیچ پژوهشی به بررسی مفهوم آرامش معنوی و نمود و ظهور این مفهوم در معماری خانه‌ها نپرداخته لذا، پرداختن به آن به خصوص در عصر پرهیاهوی امروز ضروری به نظر می‌رسد.

اهداف و پرسش های پژوهش

هدف اصلی این مقاله، ارائه مدل مفهومی رابطه میان مفهوم آرامش معنوی با مفاهیم مرتبط در متون اسلامی و نشان دادن ارتباط این مفاهیم با ویژگی‌های محیطی، معماری و شهرسازی در جهت ارتقاء کیفیت طراحی می‌باشد. پرسش اصلی مقاله این است که آرامش معنوی چیست؟ و چه ویژگی‌هایی موجب آرامش معنوی ساکنین خانه‌های مدنظر می‌شوند؟ همچنین، رابطه میان مفهوم آرامش معنوی با مفاهیم مرتبط در متون اسلامی چیست؟ و این مفاهیم چه ارتباطی با ویژگی‌های محیطی، معماری و شهرسازی دارند؟

پیشینه پژوهش

مروری بر تحقیقات نشان می‌دهد که مفهوم آرامش می‌تواند به شکل‌های گوناگون تفسیر شود. در رشته روانشناسی محیطی، محیط‌های آرام‌بخش، علایق ذهنی ایجاد کرده و در مقایسه با

خستگی ذهنی حاصل از توجه پایدار، ترمیمی هستند. آرامش یک حالت ذهنی است که در یک زمینه حسی ظاهر می‌شود، مثلاً احساس ارتباط بین ورودی‌های حسی و تجربه ذهنی (Berto, 2005; Herzog & Barnes, 1999; Hunter et al., 2010; S. Kaplan, 1995; Ulrich) (et al., 1991) آرامش رابطه مستقیمی با واکنش‌های ترجیحی دارد، هرچند از آن متمایز است (Herzog & Bosley, 1992). در رشته‌ی آکوستیک کاربردی، آرامش با نبود تأثیر آشکار بشر، توسعه شهری، و صدای ترافیک و جاده مرتبط است. اگرچه آرامش ضرورتاً یک تجربه ذهنی است، بیشتر تغییرات در میزان آن با کمی‌سازی ویژگی‌های سمعی و بصری در محیط قابل توضیح است (Pheasant et al., 2010; G. R. Watts & Pheasant, 2013; G. R. Watts et al.,) (2011) (Pheasant et al., 2008; Watts et al., 2011, 2011, 2013). در رشته علوم اجتماعی، چندین مطالعه ارتباط بین مذهب و سایر حالت‌های احساسی مهم، همچون تشویش و آرامش را نشان دادند و نتایج آن تحقیقات تا حدی درهم‌آمیخته بود (Bradley, 1995; Ellison et al.,) (2009; Shreve-Neiger & Edelstein, 2004). Ellison (2009) ارتباط ممکن بین مذهب و سلامت ذهنی را بررسی کرد. تکرار حضور در جلسات مذهبی و اعتقاد به زندگی پس از مرگ با تشویش رابطه عکس داشته و رابطه مثبتی با احساس آرامش از خود نشان داد (Calvert, et al, 2009; Ellison, et al, 2004). در زمینه برنامه‌ریزی شهری و مناظر، آرامش به طبیعی بودن و دور بودن و یا واکنش‌های احساسی دلپذیری، آرامش و کنترل مربوط می‌شود. در حقیقت، آرامش بیشتر مربوط به مقیاس‌های احساسی دلپذیری و آرامش مرتبط است تا وحشی‌گری (Watts et al., 2011; Watts & Pheasant, 2014; Hewlett et al., 2017). در زمینه معماری، با اینکه مقالات متعددی در رابطه با آرامش معنوی در معماری مساجد وجود دارد اما تاکنون این ارتباط با معماری خانه بررسی نشده است. از نظر بررسی کیفی شاخصه‌های معنوی در معماری مساجد می‌توان به پژوهش‌های (هومانی‌راد و طاهباز، ۱۳۹۳ : ۲۳-۱۱)، (مرزبند و زکوی، ۱۳۹۱ : ۶۹-۹۹)، (بمانیان، ۱۳۸۶ : ۳۷-۴۴) اشاره کرد، همچنین در پژوهش‌های صورت گرفته توسط (مهدی نژاد، عظمتی و صادقی حبیب آباد، ۱۳۹۷ : ۶۳-۷۲) با عنوان «تبیین و اولویت‌بندی مؤلفه رنگ مبتنی بر ارتقای «حس معنویت» در معماری مساجد ایرانی

دوره اسلامی با استفاده از مدل‌های چند شاخصه (MADM) و در مقاله دیگری از همین پژوهشگران با عنوان «تبیین راهبردی مؤلفه‌های حسی در معماری مساجد مبتنی بر درک «حس معنویت» به روش تحلیل مسیر» به صورت کمی به بررسی و تأثیر مؤلفه‌های موثر بر ارتقای حس معنویت در معماری مساجد به صورت تخصصی پرداخته شده است. در حوزه قرآنی و اسلامی، برخی از محققان، بر اساس آنچه بهداشت روانی اسلامی می‌نامد، روان در روانشناسی را معادل نفس در قرآن و نیز، قلب سلیم، سکینه، حیات طیبه و نفس مطمئنه را از مراتب سلامت روانی برشمرده است (حسینی، ۱۳۷۸ ش: ۶۷-۸۸) و (ابراهیمی، ۱۳۸۹ ش: ۱-۹). موحدی در تفسیر موضوعی، سکینت را به معنای آرامش طبیعی می‌داند (موحدی محب، ۱۳۸۹: ۱۱۳). کتاب تفسیر موضوعی قرآن، نیز با ارائه تعاریفی از بهداشت روانی، آرامش و آرامش روانی به تحلیل راهکارهای قرآنی تأمین آن‌ها می‌پردازد (بهجت پور و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۶۹). عثمان نجاتی، در کتاب قرآن و روانشناسی، پس از تبیین انگیزه‌ها در روانشناسی و مصادیق آن، معنای پیروی نکردن از هوای نفس را معادل مهار انگیزه‌ها و تسلط بر آنها معنا می‌کند (عثمان نجاتی، ۱۳۸۴: ۸۷). همچنین، تعادل روح و بدن را شاخص آرامش روانی می‌داند (عثمان نجاتی، ۱۳۸۸: ۲۷۱). در مقاله‌ی ترابی و نصیری، آرامش روانی، با اطمینان قلبی و نیز نفس با روان، یکسان قلمداد شده‌اند (آقایی زاده ترابی و نصیری، ۱۳۹۰ ش: ۸۵-۱۱۸). برخی از محققان، توجه به نیازهای طبیعی، توجه به شرایط بیرونی و توجه به سطح متعالی شخصیت را به عنوان شاخصه‌های آرامش روانی از دیدگاه اسلام بر شمرده‌اند. مرعشی نیز در کتاب خود، به اثبات مجرد روان می‌پردازد و تفاوتی میان روان و نفس قائل نمی‌شود (مرعشی، ۱۳۸۷: ۲۹۳-۳۳۰). از دیدگاه ویس کرمی نیز، نسبت میان آرامش با آرامش روانی از نظر مفهومی عموم و خصوص مطلق است؛ از نظر مصداقی، آرامش روانی، مرتبه‌ی نازله‌ی آرامش حقیقی است که در سیستم اعصاب و تا حدودی هورمون، منعکس و با علم حضوری، ادراک می‌شود (ویس کرمی، ۱۳۹۵: ۱۴). با توجه به پیشینه پژوهش می‌توان دریافت که آرامش در حوزه‌های مختلف بررسی شده، اما تاکنون هیچ پژوهشی به بررسی مفهوم آرامش معنوی و نمود و ظهور این مفهوم در معماری خانه‌ها نپرداخته. همچنین قرآن مجید، به مراتب گوناگون آرامش پرداخته به گونه‌ای که مصادیق گوناگون آرامش، در این کتاب آسمانی قابل ارزش-

گذاری است. لذا در مباحث قرآنی، بررسی مفاهیم متناظر، یعنی اطمینان قلبی، سکینت، امنه، اخبات، قلب سلیم، حیات طیبه ضرورت دارد. همچنین، مفهوم آرامش معنوی در اخلاق و عرفان نیز قابل توجه می‌باشد، بنابراین در این مقاله پس از بررسی مفاهیم مرتبط با آرامش در متون اسلامی به ارائه مدل مفهومی آرامش معنوی استنباط شده از متون اسلامی و نشان دادن ارتباط این مفاهیم با ویژگی‌های محیطی، معماری و شهرسازی پرداخته خواهد شد.

تعریف مفاهیم

- مفهوم آرامش در اخلاق

اطمینان در علم اخلاق به اعتدال صفات و حالات انسان و ثبات شخصیت آدمی گفته می‌شود (المنای، ۱۴۲۳ق: ۲۲۸) (مرکز فرهنگ و معارف قرآن، ۱۳۸۵: ۱۵۸). انسان، آمیزه‌ای از تمایل صرف و لذت‌طلبی محض و نیز آگاهی و قضاوت عقلانی است. از یک سو ناخودآگاه انسان او را به جلب لذات و دفع آلام سوق داده و راحتی، آرامش و لذت‌طلبی را وجهه نظر قرار می‌دهد و از سوی دیگر عقل با خودآگاهی و قضاوت عقلانی انسان را به طرف حیات معتدل سوق می‌دهد. این تعارض موجب رشد شخصیت آدمی است و اگر انسان هر قدر در حیات خویش اصالت را به عقل داده و تلاش کند خودآگاهی خویش را نسبت به جهان درون و بیرون افزایش داده و از لحاظ نظری و عملی، عقل را حاکم کند، به همان میزان شخصیتی رشد یافته و به ویژگی‌های خاص انسانی دسترسی یافته است. قرآن مجید برای رشد شخصیت بر اساس ملاک عقل و هوای نفس سه مرحله قائل است؛ مرحله نفس اماره، مرحله نفس لوامه و مرحله نفس مطمئنه (احمدی، ۱۳۷۴: ۱۷۱-۱۷۲). «هنگامی که عقل بر سه قوه دیگر غلبه بیابد، و نفس آدمی متقاد و مطیع گردد، اضطراب حاصل از تعارض بین آن قوا و عقل از بین رفته و مرحله اطمینان به وجود می‌آید و از این روست که به این نفس، نفس مطمئنه گفته می‌شود. ولی هنگامی که غلبه عقل بر سه قوه دیگر به اتمام نرسد، و تنازع و تعارض ادامه پیدا کند، هرگاه که عقل مغلوب گشته و نفس مرتکب معاصی شود، برای او سرزنش و پشیمانی حاصل شده و از این رو آن را نفس لوامه می‌نامند. هنگامی که نفس، یکسره مغلوب قوای سه گانه شود و هیچ‌گونه مقاومتی از جانب عقل وجود نداشته باشد، به چنین نفسی، نفس اماره

گفته می‌شود» (النراقی، بی‌تا: ۳۰). امام علی (ع) مطالب فوق را در بیان موجز و زیبایی خلاصه کرده، می‌فرماید: «بالعقل کمال النفس»^۱ (آمدی، ۱۳۷۳: ۲۳۴). همچنین، طمأنینه آرامشی است که در پرتو ایمان حاصل می‌شود. بنابراین نفس مطمئنه، نفسی است که هم به وعده‌های الهی اطمینان دارد و هم به راه و روشی که برگزیده. فردی که به نفس مطمئنه رسیده، هم در اقبال و هم در ادبار دنیا، هم در حوادث و بلاها و از همه بالاتر در وحشت و اضطراب عظیم قیامت، آرام است (مکارم شیرازی و همکاران، ۱۳۸۲، ج ۲۶: ۴۷۲).

- مفهوم آرامش در عرفان

سخن از آرامش در کلام عارف به گونه‌ای دیگر است. هرچند تأمین آرامش روحی از نتایج فرایند عملی سلوک است، لاجرم هیچگاه آرامش به عنوان هدف مطرح نمی‌شود، بلکه اساساً هیچ حالت و لذت دیگری در مسیر سلوک عارف مطلوب به شمار نمی‌آید. تنها هدف عارف حق است؛ چونان که ابن سینا می‌گوید: «بدان که عارف خواهان حق اولیه است، نه از برای هر چیز دیگر، و هیچ چیز را بر شناخت و عبادت او اختیار نکند» (ابن سینا، ۱۳۳۲: ۲۴۹). در کلام برخی عارفان وقتی از آرامش و آرامی سخن می‌رود، ذهن به سمت آرامش درونی می‌رود که عارف به واسطه مشاهده به یقین می‌رسد و صاحب آرامشی خاص می‌شود. آرامش عارف باعث می‌شود که وی به واسطه یقین صرفاً قدرت حق را ببیند و تمام وقایع خارجی را جلوه‌گاه حق پندارد. همین موجب می‌شود که هرگز اضطراب، ترس و هر آنچه موجب سلب آرامش درونی است بر وی عارض نشود. او همواره خود را در آغوش امن حق می‌داند و در این حال، سلب آرامش برای او معنایی ندارد. اما نکته آن است که درجه آرامش و اطمینان دل، غایت سلوک نیست و عارف به چنین مرحله‌ای بسنده نمی‌کند؛ ضمن اینکه ارادت عارف برای ورود به سلوک، هرگز بر پایه کسب آرامش در جهت پیروزی بر مشکلات خارجی نیست، مگر اینکه در چنگال مصائب دنیوی به تنگنا آمده باشد. محی‌الدین عربی در بیان ماهیت آرامش عرفانی می‌فرماید: چون انسان شرایط ایمان را کامل کرد و استوارش ساخت، از جانب حق متعال تجلی‌ای بر قلب آن مؤمنی که به این صفت است، حصول می‌یابد. آن تجلی ذوق

۱ تکامل نفس به عقل است.

نامیده می‌شود و آن آغاز قرار سکینه در قلب او می‌باشد، تا آنکه این سکینه بایی یا نردبانی باشد برای حصول امر پنهان، که برایش ایمان بدان واقع می‌شود. بنابراین با او همراه است؛ مانند سکون کسی که اسباب را به اسباب بازمی‌گرداند، و این اصلاً از غیب نیست، بلکه از ذوق است و آن معاینه و مشاهده است؛ زیرا انسان اگر توشه روزش نزدش باشد، نفسش از آن ناآرامی که آن روز برایش پیش می‌آید، آرامش و سکون می‌یابد. پس اگر ایمان هم نزد او به این گونه در تحت حکمش حصول یابد، او صاحب سکینه است (ابن عربی، ۱۳۸۵: ۲۳۲). بیان روند صعودی رسیدن به آرامش و ماهیت آرامش عرفانی، حد اعلای رسیدن به طمأنینه از طریق عرفان اسلامی است.

- مفهوم آرامش در قرآن

آرامش، کیفیت نفسانی است که در انسان بروز می‌کند و ماهیتی روحی و روانی دارد؛ البته آرامش در جسم و بدن آثار مادی برجای می‌گذارد، ولی این بدان معنا نیست که امری مادی یا کمی باشد. بنابراین نمی‌توان برای آرامش و ضد آن^۱ عددی را تعیین کرد، ولی می‌توان درباره شدت و ضعف آن سخن گفت و بر پایه آثار و پیامدهای بیرونی، بر شدت و ضعف آن حکم کرد. در قرآن کریم واژه‌هایی مانند طمأنینه، سکینت، امنه، اخبات، قلب سلیم، حیات طیبه نمود مفهوم آرامش است. معانی هریک از این موارد در جدول ۱ خلاصه شده است.

جدول ۱- واژه‌های مرتبط با آرامش در متون دینی

واژه‌های مرتبط با آرامش در متون دینی	
سکینه (از نوع معنوی)	اطمینان و طمأنینه
زوال ترس است (راغب اصفهانی، ۱۴۱۶ق: ج ۱۳: ۲۳۴). (قرآن کریم، بقره (۲): ۲۴۸)	آسودگی، راحتی، آسایش خیال، ایمنی بی‌خطر، صلح و آرامش خاطر (قریشی، ۱۳۷۱: ۲۳۹)
آرامش باطن و انس (قریشی، ۱۳۷۱: ۲۷۲)، (قرآن کریم، اعراف (۷): ۱۸۹)	آرامش خاطر بعد از بی‌تابی و اضطراب (راغب اصفهانی، ۱۴۱۶ق: ۵۰۰)، (فراهیدی، ۱۴۱۰ق: ۴۴۲)
محل آرامش (قریشی، ۱۳۷۱: ۲۸۳). (قرآن کریم، انعام (۶): ۹۶)	طمَن ثابت و آرام / الطمأنینه: سکونت و آرامش (ابن منظور، ۱۴۱۶ق: ۲۶۸)

ادامه جدول ۱- واژه‌های مرتبط با آرامش در متون دینی

واژه‌های مرتبط با آرامش در متون دینی	
سکینه (ازنوع معنوی)	اطمینان و طمأنینه
آرامش قلب و اطمینان خاطر (قریشی، ۱۳۷۱: ۲۷۲). (قرآن کریم، فتح (۴۸): ۴)	آرامش، آرامیدن، قرار گرفتن، رفا، سکون قلب، اطمینان قلب (دهخدا، ۱۳۷۷، ج ۱: ۹۸). (دهخدا، ۱۳۷۷، ج ۱۰: ۱۵۵۲۱)
استقرار و ثبات در برابر حرکت (فراهیدی، ۱۴۱۰ق، ج ۵: ۳۱۲)	طمأنینه را سه درجه است: ۱. طمأنینه دل ۲. طمأنینه روح به سبب کشف ۳. طمأنینه شهود (انصاری، ۱۳۷۳: ۲۱۰)
آرامشی که همراه با وقار و متانت است (طریحی، ۱۳۷۵، ج ۶: ۲۶۶)	نوعی آرامش مستقر (مرکز فرهنگ و معارف قرآن، ۱۳۸۵، ج ۳: ۱۵۸)
غیر از سکون و پایداری؛ نوع خاصی از اطمینان و آرامش نفسانی (شمس، ۱۳۸۴، ج ۱: ۶۸)	«لِیَطْمئنَ قَلْبِی» (قرآن کریم، بقره (۲): ۱۲۶)
طهارت دل و صفای باطنی (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۴: ۹۷)	تنها با یاد خدا دلها آرامش می‌یابد (قرآن کریم، رعد (۱۳): ۲۸). (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۱۱: ۲۸۶)
ثبات روحی و طمأنینه نفس، ایمان قوی (رشید پور تهرانی، ۱۳۸۳، به نقل از شیخ عباس قمی: ۱۲۸-۱۳۹)	«اطمینان قلب» (شرباصی، ۱۳۷۹، ج ۱: ۱۰۶)
نوری در قلب انسان، ثبات و آرامش (جرجانی، ۱۴۰۵ق: ۱۵۹)	اطمینان قلبی فراتر از ایمان است، یا دست کم با ایمان متعارف و معمولی تفاوت دارد (مفید، ۱۴۲۴ق: ۸۴)
موهبتی غیراکتسابی از جانب خداوند (به هنگام نگرانی و هراس) (ابن جوزی، ۱۴۲۲ق، ج ۲: ۵۳۴)	آرامش مستقر و مطمئن (قرآن کریم، بقره (۲): ۲۶۰). (قرآن کریم، مائده (۵): ۱۱۳ - ۱۱۲)
آرامش دل، استقرار و آرامش (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۹: ۴۰۷)	اخبات
آرامش و اطمینان خاطر (مکارم شیرازی و همکاران، ۱۳۸۲، ج ۷: ۴۱۹)	انابه، اطمینان، خشوع و خضوع (طوسی، بی تا، ج ۵: ۴۶۷)
آرامش و اطمینان ناشی از ایمان (میبدی، ۱۳۷۱، ج ۹: ۲۰۷). (مجلسی، ۱۴۱۳ق، ج ۷: ۳۲۹)	نرمی و تواضع (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۱۱: ۴۸۷). (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۱۱: ۲۰۹)
روح الهی است که به قلب انسان آرامش می‌دهد و به جان آدمی استقرار و ثبات می‌بخشد (طباطبایی، ۱۳۷۴: ۴۳۷). (قرآن کریم، بقره (۲): ۲۴۸). (قرآن کریم، توبه (۹): ۴۸). (قرآن کریم، فتح (۴۸): ۴)	دل‌های نرم و خاشع (قرآن کریم، بقره (۲): ۱۲۶). (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۱۳: ۹۹)

ادامه جدول ۱- واژه‌های مرتبط با آرامش در متون دینی

واژه‌های مرتبط با آرامش در متون دینی	
سکینه (از نوع معنوی)	اطمینان وطمأنینه
سکینه (از نوع طبیعی)	زمین مطمئن و محکم (راغب اصفهانی، ۱۴۱۶ ق، ج ۲: ۱۲۰)
خداوند میان زن و شوهر محبت و مودت پدید آورد و هریک را آرام‌بخش دیگری قرار داد (زمحشری، ۱۴۰۷ ق، ج ۳: ۴۷۳). (طبرسی، ۱۳۶۰، ج ۸: ۴۷۰). (قرآن کریم، روم (۳۰): ۲۱).	آرام دل و سلوک جان و سکون جوارح در طاعت؛ رسته از تراجع و دور از تردد و نزدیک به حق (مبیدی، ۱۳۷۱، ج ۴: ۳۷۴)
خداوند شب را مایه آرامش توصیف کرد (طبری، ۱۴۱۲ ق: ۲۷)	وقار
خانه نیز از دیگر مواردی است که موجب آسایش و آرامش جسم و روح آدمی است (قرآن کریم، نحل (۱۶): ۸۰)	وقار متعلق به ظاهر آدمی است و سکینه مربوط به باطن و درون اوست (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۹: ۲۲۷)
همان نیروی عقل (راغب اصفهانی، ۱۴۱۶ ق: ۴۱۷)	مسلمان بدون وقار، فاقد چهره‌ای آراسته و خوشایند خواهد بود (کلینی، ۱۳۷۲، ج ۲: ۴۶)
آمنه	قلب سلیم
ایمن شدن، در امان بودن، اطمینان خاطر یافتن و برطرف شدن ترس است (معین، ۱۳۶۲، ج ۱: ۳۵۴)	قلبی که از شرک و هوای نفس، خالی باشد (عروسی حویزی، ۱۴۱۵، ج ۴: ۴۰۶)
شخص از نظر روحی و روانی بدون هیچ ترس و اضطرابی در وضعیت آرام قرار می‌گیرد، اطمینان خاطر (شایان مهر، ۱۳۷۷، ج ۱: ۸۳)	کسی که با دلی سالم به نزد خدا آید (قرآن کریم، شعراء (۲۶): ۸۹ - ۸۸). (قرآن کریم، صافات (۳۷): ۸۴ - ۸۳)
آرامش نفس و از بین رفتن ترس (راغب اصفهانی، ۱۴۱۶ ق: ۹۰).	حیات طیبه
توید امنیت و آرامش (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۱۱: ۲۰۹). (قرآن کریم، نور (۲۴): ۵۵)	تحقق جامعه‌ای قرین با آرامش، امنیت، رفاه، صلح، محبت، دوستی، تعاون و مفاهیم سازنده انسانی (مکارم شیرازی و همکاران، ۱۳۸۲، ج ۱۱: ۳۹۰)
از برکات الهی بر مؤمنین و مایه افزایش ایمان (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۱۱: ۴۸۷)	زندگی سرشار از نور و معنویت برای شخص مؤمن (جوادی آملی، ۱۳۷۵، ج ۱: ۲۱۱)
امنیت، آرامش و زوال ترس (قیومی، بی تا، ج ۳: ۳۴). (قرآن کریم، یوسف (۱۲): ۹۹). ضد ترس و خوف (فراهیدی، ۱۴۱۰ ق، ج ۸: ۳۸۸)	الگو، مبانی، ارکان، صفات و اصول و راهبردهای شهر آرمانی اسلام (نقی زاده، ۱۳۹۵: ۱۹۳)

ادامه جدول ۱- واژه‌های مرتبط با آرامش در متون دینی

واژه‌های مرتبط با آرامش در متون دینی	
اطمینان وطمأنینه	سکینه (انواع معنوی)
حیاتی خالص که خبائتی در آن نیست که فاسدش کند و یا آناش را تباه سازد (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۱۲: ۴۹۳).	امنیت تشریحی (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۱۳: ۹۹). (قرآن کریم، بقره (۲): ۱۲۶).
حیاتی معنوی از ایمان و عمل صالح و رزق طیب، قناعت، طاعت و لباس و خوراک حلال در حکم نتایجی که از زندگی معنوی ناشی می‌شود (ابن جوزی، ۱۴۲۲ق، ج ۲: ۵۸۲). (قرآن کریم، نحل (۱۶): ۹۷)	تمییز حق از باطل (قرآن کریم، انعام (۶): ۸۱).

- چارچوب مفهومی

یکی از شئون اصلی زندگی انسان «آرامش» است که به صورت «آرامش دهندگی»، فضا مطرح می‌شود. انسان در طلب و طمع موقعیتی برتر و وصول به مقام امن و لقاء الهی، بسیاری از معضلات و مشکلات زندگی مادی و دنیوی را به جان خریده و همواره در پی رجوع و وصول به اصل خویش و دست یافتن به آرامش است. در حقیقت، آرامش مورد طلب انسان را می‌توان به عنوان جلوه‌ای از طلب زیبایی معرفی کرد. آرامش مورد نظر، در فضاهای مختلف جلوه‌های گوناگون خواهد داشت از جمله؛ ایجاد احساس آرامش در اثر فراهم آوردن ارتباط انسان با طبیعت، تقویت حس آرامش با تأمین انواع مراتب امنیت، ایجاد آرامش از طریق مصونیت انسان در مقابل عوارض سوء فعالیت‌های انسانی، توجه به آرامش حقیقی و اصیل ناشی از آگاهی و علم، در عین عدم غفلت از لقاء آرامش روانی و تأمین آسایش فیزیولوژیک؛ اما باید توجه کرد که آرامش حقیقی با آرامش جاهلانه و غافلانه کاملاً متفاوت‌اند. این امری طبیعی است که تقریباً همه کسانی که به وجهی در مورد انسان و نیازهای او و ویژگی‌های فضاهای زندگی‌اش سخن می‌گویند، از موضوع مهمی چون «آرامش»، سخن بگویند. در این مقوله، قابل ذکر است دو نوع یا دو مرتبه‌ی اصلی از «آرامش» قابل تمییزند، که به وجهی در تقابل با یکدیگر هستند. وجه اول، نتیجه‌ی غفلت، ناآگاهی، بی‌خبری، بی‌خیالی و عدم احساس تعهد و مسئولیت است. اما وجه دوم، در عین آگاهی و احساس تعهد و مسئولیت، به دلیل

ارتباط با منبعی لایزال، اعتقاد و اتکا و اتکال به وی، انسان به آرامش و سکینه روحی می‌رسد. به بیان دیگر، وجه اول، فقط (و در بهترین حالت و حداکثر) آرامش (یا آسایش) جسمانی است و وجه دوم، آرامش روحانی و معنوی است که حتی تحمل شداید را نیز میسر و سهل می‌گرداند. لذا آرامش روحانی و معنوی، ضرورتی برای حیات مطلوب انسان است که مورد توجه، تاکید و تذکر تعالیم و حیانی قرآن کریم قرار گرفته است (نقی‌زاده، ۱۳۹۲: ۱۹۱-۱۹۲). همچنین دائرة المعارف قرآن کریم آرامش قرآنی را به سه بخش اعتقادی، روانی و طبیعی دسته بندی کرده است (مرکز فرهنگ و معارف قرآن، ۱۳۸۵: ۱۶۰). بنابراین در مقایسه با اصطلاحات قرآنی که در جدول ۱ اشاره شده است، به نظر می‌رسد اطمینان و طمأنینه، سکینه، اخبات و قلب سلیم از نوع آرامش معنوی و اعتقادی، اُمنه و وقار و در برخی آیات سکینه از نوع آرامش روانی و جسمانی می‌باشند و بهترین حیات برای انسان، حیات طیبه می‌باشد که برای بندگان شایسته خداوند، انواع آرامش را به همراه دارد. در جدول ۲ ارتباط مفاهیم قرآنی با انواع آرامش و نتیجه مطالعات نظری پژوهش ارائه شده است.

جدول ۲- رابطه مفاهیم قرآنی با انواع آرامش

انواع آرامش	مفاهیم مرتبط	انواع آرامش از دیدگاه قرآنی
آرامش معنوی	اطمینان و طمأنینه سکینه قلب سلیم اخبات	آرامش اعتقادی
	اُمنه	آرامش روانی
آرامش جسمانی	وقار سکینه	آرامش طبیعی

روش تحقیق

در این پژوهش، روش تحقیق کیفی با رویکرد گراند تئوری^۱ انتخاب شده است. در فرایند نظریه گراند، نخست پژوهشگر با سؤالی کلی، پژوهش را آغاز می‌کند. این سؤال باید موضوع

1 Grounded Theory

مورد مطالعه و تمرکز اصلی پژوهش را مشخص کند (ذوالفقاریان و لطیفی، ۱۳۹۰: ۵۳). سؤال‌هایی که در نظریه‌گراند مطرح می‌شود عموماً، سؤال‌هایی کلی و باز است، ضمن آنکه پیچیدگی چندان زیادی ندارد. در این پژوهش پرسش اصلی عبارت است از اینکه آرامش معنوی چیست؟ و چه ویژگی‌هایی موجب آرامش معنوی ساکنین خانه‌های مد نظر می‌شوند؟

نظر به انتخاب روش نظریه‌گراند، هالووی و ویلر (هالووی و ویلر، ۱۳۸۵: ۱۰۵) بر این باورند که ۴ تا ۴۰ مشارکت‌کننده برای مطالعات کافی است. منابع مختلف در مورد راهبردهای انتخاب، مشاهده و تحلیل واحدهای مورد پژوهش (حجم نمونه) بر اساس هدف تحقیق، راهکارهای مختلفی ارائه کرده‌اند. منطق و قدرت این نوع انتخاب به این مفهوم باز می‌گردد که نمونه‌های انتخاب شده اولاً، تنها نمونه‌های قابل دسترس بوده، ثانیاً با توجه به قدمت خانه‌ها و به دلیل اینکه هنوز افرادی داخل آنها سکونت دارند، بیشترین میزان اطلاعات را بر اساس سؤال پژوهش فراهم می‌آورد. این توجه ویژه به هدف پژوهش این نوع نمونه‌گیری را نمونه‌گیری هدف‌مند می‌سازد. نمونه‌گیری هدف‌مند که به آن نمونه‌گیری غیر احتمالی، هدف‌دار یا کیفی نیز می‌گویند، به معنای انتخاب هدف‌دار واحدهای پژوهش برای کسب دانش یا اطلاعات است (رنجبر و همکاران، ۱۳۹۱). برای تجزیه و تحلیل داده‌ها، نتایج حاصل از مطالعات کتابخانه‌ای، سند کاوی و بررسی پیشینه پژوهشی مرتبط جمع‌آوری و دسته‌بندی شده است. از آنجا که نظریه بنیانی مبتنی بر داده‌های میدانی است، لذا از فنون مشاهده مشارکتی و مصاحبه‌ی عمیق جهت گردآوری داده‌ها استفاده شد و داده‌های میدانی بر اساس اصول نظریه‌ی بنیانی و در سه مرحله‌ی کدگذاری باز^۱، کدگذاری محوری^۲ و کدگذاری انتخابی^۳ مورد تحلیل و تبیین قرار خواهند گرفت. در این پژوهش با توجه به دامنه پژوهش و محدودیت زمانی و مکانی، حجم نمونه ده نفر در نظر گرفته شد. بدین صورت از ۸ خانه اواخر دوره قاجار ارومیه بازدید و از ساکنین آنها مرد و زن، با میانگین سنی ۵۱ سال، مصاحبه عمیق نیمه-ساختاریافته انجام شد. در حالی که حجم نمونه محدود است، دامنه پاسخ‌ها محدود نیست. هدف اصلی در نمونه‌گیری، اشباع نظری است. اشباع نظری فرایند پرسیدن سؤال پژوهش

1 Open Coding

2 Axial Coding

3 Selective Coding

است تا زمانی که هیچ پاسخ معنادار جدیدی پدیدار نشود. به طور کلی، اشباع نظری رویکردی است که در پژوهش‌های کیفی برای تعیین کفایت نمونه‌گیری استفاده می‌شود. اشباع نظری با نمونه‌گیری نظری مرتبط است که در روش نظریه‌گراند استفاده می‌شود و به معنای این است که خصوصیات یک دسته یا طبقه نظری به اشباع رسیده است. این حالت زمانی رخ می‌دهد که داده بیشتری به سبب توسعه، تعدیل، بزرگ‌تر شدن یا اضافه شدن به نظریه موجود به پژوهش وارد نشود (رنجبر و همکاران، ۱۳۹۱: ۲۴۰-۲۴۵). در این پژوهش، حدود ۲۲ پاسخ منحصر به فرد ثبت شد که بیانگر دامنه گسترده‌ای از پاسخ‌هاست. در ادامه فرایند نمونه‌گیری مشخص شد که هیچ پاسخ جدیدی مشاهده نشد که بتواند در روند مقوله‌بندی مفاهیم جدیدی را به وجود آورد. این امر بیانگر کفایت حجم نمونه به عنوان تلقی از جامعه‌ای بزرگ‌تر است.

معرفی خانه‌ها

در این پژوهش، از ۸ خانه اواخر دوره قاجار شهرستان ارومیه (مرکز استان آذربایجان غربی) بازدید و از ساکنین آنها مرد و زن، با میانگین سنی ۵۱ سال، مصاحبه عمیق نیمه‌ساختاریافته انجام شد. تصاویر و موقعیت قرارگیری خانه‌ها در جدول ۳ قابل مشاهده می‌باشد. ویژگی مشترک خانه‌ها، سلسله مراتب ورودی آنها، وجود حیاط و پوشش گیاهی، سادگی و حس و حال افراد ساکن می‌باشد.

جدول ۳- تصاویر و موقعیت قرارگیری خانه‌ها

خانه شماره ۱: موقعیت قرارگیری؛ خیابان مدنی ۱ خانه شماره ۲: موقعیت قرارگیری؛ خیابان باکری
کوی دهم کوچه قره دربند محله جارچی باشی

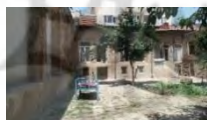
خانه شماره ۴: موقعیت قرارگیری؛ خیابان امام پشت
مسجد یوردشاهی

خانه شماره ۳: موقعیت قرارگیری؛ خیابان باکری
کوچه قره آغاچ

خانه شماره ۶: موقعیت قرارگیری؛ خیابان باکری

خانه شماره ۵: موقعیت قرارگیری؛ محله هفت
آسیاب کوی ۸

خانه شماره ۸: موقعیت قرارگیری؛ محله هفت آسیاب

خانه شماره ۷: موقعیت قرارگیری؛ خیابان امام پشت
مسجد یوردشاهی

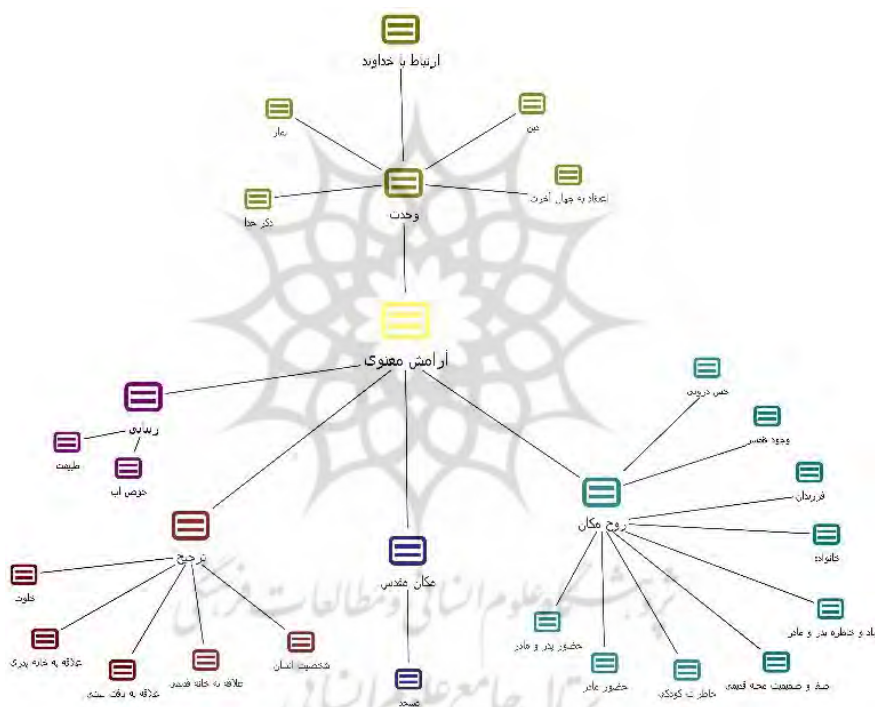
یافته‌های پژوهش

در این بخش به تجزیه و تحلیل داده‌های جمع‌آوری شده از «مصاحبه‌ها» پرداخته می‌شود. پاسخ‌های ۱۰ نفر از ساکنین خانه‌های اواخر قاجار ارومیه با نرم افزار MAXQDA مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته تا بر اساس آن «ارائه الگوی نهایی دیدگاه ساکنین خانه‌های اواخر قاجار ارومیه در ارتباط با آرامش معنوی» ارائه شود. این تحلیل با اتخاذ روش تحلیل تفسیری «استراوس و کوربین»^۱ و انجام فرایند کدگذاری باز و محوری صورت پذیرفته و در کدگذاری باز، نسخه‌برداری‌های مربوط به مصاحبه‌ها خط به خط مورد بررسی قرار گرفت و بر اساس برداشت‌های محقق هر خط در قالب یک مفهوم مرتبط کدگذاری شد و سپس در مرحله بعد مفاهیمی که دارای ایده‌ی مشترک بودند، در سطحی بالاتر دسته بندی شدند و مقولات اولیه را تشکیل دادند و در نهایت بر اساس اشتراکاتی که میان مقولات اولیه وجود داشت، مقوله‌های اصلی یا تم‌ها شکل گرفتند و در الگوی پارادایم داده بنیاد صورت‌بندی شدند. در این بخش (جدول ۴) اطلاعات حاصل از مصاحبه با ۱۰ نفر در زمینه پژوهش که شامل ۲۲ مفهوم است که تحت ۵ مقوله قرار گرفته‌اند، به تفکیک ارائه می‌شوند.

جدول ۴- مقوله‌ها و مفاهیم استخراج شده از مصاحبه‌ها

مقوله ۱، روح مکان		مقوله ۳، ترجیح	
مفهوم	حس درونی (۲)	مفهوم	خلوت (۱)
	صفا و صمیمیت محله قدیمی (۳)		شخصیت انسان (۶)
	فرزندان (۲)		علاقه به خانه پدری (۴)
	خانواده (۳)		علاقه به بافت سنتی (۲)
	حضور پدر و مادر (۱)		علاقه به خانه قدیمی (۲)
	مقوله ۲، وحدت	مفهوم	مقوله ۴، مکان مقدس
	خاطرات کودکی (۲)		مسجد (۲)
	یاد و خاطره پدر و مادر (۳)		
	وجود همسر (۱)		
	حضور مادر (۲)		
مقوله ۵، زیبایی	مفهوم	مقوله ۵، زیبایی	
ارتباط با خداوند (۶)		حوض آب (۲)	
نماز (۳)		طبیعت (۳)	
اعتقاد به جهان آخرت (۲)			
ذکر خدا (۳)			
دین (۱)			

آنچه که بدست آمده نظرات ساکنین خانه‌های مورد بررسی در ارتباط با پاسخ به پرسش اصلی تحقیق می‌باشد. همان طور که در نمودار ۱ ارتباط بین مقوله‌ها مشخص شده است، در جواب سوال چه ویژگی‌هایی موجب آرامش معنوی ساکنین می‌شود؟ می‌توان به مقوله‌های روح مکان، وحدت، ترجیح، مکان مقدس و زیبایی اشاره کرد. در واقع وجود این هر یک از این مقوله‌ها و مفاهیمی که یادآور این مقولات هستند آرامش معنوی را به همراه دارد. حس درونی، صفا و صمیمیت محله

نمودار ۱: ارتباط مقوله‌های پژوهش با مفهوم آرامش معنوی

قدیمی، فرزندان، خانواده، حضور پدر و مادر، خاطرات کودکی، یاد و خاطره پدر و مادر، وجود همسر، حضور مادر مفاهیمی هستند که روح مکان را یادآوری می‌کنند. ارتباط با خداوند، نماز، اعتقاد به جهان آخرت، ذکر خدا و دین مفاهیمی هستند که وحدت را یادآوری می‌کنند. خلوت، شخصیت انسان، علاقه به خانه پدری، علاقه به بافت سنتی، علاقه به خانه قدیمی

مفاهیمی هستند که ترجیح را یادآوری می‌کنند. وجود مسجد در نزدیکی خانه، مکان مقدس را یادآوری می‌کند و وجود حوض آب و طبیعت در حیاط خانه، زیبایی را به همراه دارد.

بحث و نتیجه گیری

با توجه به مروری که بر تحقیقات انجام شد مفهوم آرامش در روانشناسی محیطی، علوم اجتماعی، برنامه‌ریزی شهری و مناظر، معماری مساجد و در حوزه قرآنی و اسلامی، عرفان و اخلاق مورد بررسی قرار گرفت و ارتباط مفاهیم قرآنی با انواع آرامش و نتیجه مطالعات نظری پژوهش در قالب چارچوب مفهومی ارائه شد. سپس جهت بررسی نمود و ظهور این مفاهیم در معماری اسلامی نمونه‌های موردی انتخاب و مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته با رویکرد زمینه‌ای انجام گرفت و این نتیجه حاصل شد که طبق نظر ساکنان، وجود هر یک از مقوله‌های روح مکان، وحدت، ترجیح، مکان مقدس و زیبایی به همراه مفاهیمی که یادآور این مقولات هستند آرامش معنوی را به همراه دارد. از طرفی در بررسی مفهوم آرامش در اخلاق و عرفان این نتیجه حاصل شد که تکامل نفس و یا به تعبیر روان‌شناسی تکامل شخصیت، از دیدگاه اسلامی در تنوع رفتاری و تطابق دقیق با محیط نهفته نیست، بلکه تکامل شخصیت از دیدگاه اسلامی در افزایش خودآگاهی و شناخت عقلانی است که در نهایت آرامش و اطمینانی را به انسان می‌بخشد که این اطمینان، وجه تسمیه عالیترین مرحله تکامل شخصیت یعنی «نفس مطمئنه» قرار گرفته است. لذا با بررسی تحلیل و نتایج بدست آمده و همچنین با توجه به ادبیات تحقیق، مدل مفهومی آرامش معنوی و ویژگی‌های محیطی، معماری و شهری (نمودار ۲) به دست آمد که نشان می‌دهد در مقایسه با اصطلاحات قرآنی به نظر می‌رسد اطمینان و طمأنینه، سکینه، اخبات و قلب سلیم از نوع آرامش معنوی و اعتقادی، آمنه و وقار و در برخی آیات سکینه از نوع آرامش روانی و جسمانی می‌باشند، نفس مطمئنه نیز بالاترین حد آرامش معنوی و بهترین حیات برای انسان، حیات طیبه می‌باشد که برای بندگان شایسته خداوند، انواع آرامش را به همراه دارد؛ همچنین ارزیابی و نتایج تحلیل بدست آمده از مصاحبه‌های ساکنین خانه‌های مورد بررسی، نشان می‌دهد که افراد در نزدیکی مکان‌های مقدس و محیط‌هایی که دارای روح مکان، وحدت، زیبایی و هارمونی هستند، آرامش معنوی بیشتری دارند و ترجیح

می دهند. نتایج این پژوهش، طراحان را در دستیابی به راهکارهایی برای ایجاد آرامش معنوی و نیل به اصولی برای خلق خانه‌های آرامش بخش سوق می دهد، در این صورت می توان امیدوار به خلق خانه‌هایی بود که نه تنها آسایش فیزیکی و آرامش روانی بلکه آرامش معنوی ساکنان خود را در پی داشته و به سکینه خاطر انسان در خانه که هدف نهایی از سکنی گزیدن است، یاری رساند.

نمودار ۲: مدل مفهومی آرامش معنوی و ویژگی‌های محیطی، معماری و شهری

انواع آرامش از دیدگاه قرآنی	مفاهیم مرتبط	انواع آرامش	ویژگی های محیطی، معماری و شهری
آرامش اعتقادی	اطمینان و طمأنینه سکینه قلب سلیم اخیبات	آرامش معنوی	روح مکان مکان مقدس وحدت ترجیح زیبایی
آرامش روانی	آمنه	آرامش جسمانی	
آرامش طبیعی	وقار سکینه		

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

A

منابع

- قرآن کریم.
- آقای زاده ترابی، احمد؛ نصیری، علی (۱۳۹۰). مقدمه ای بر تحقیق در مناسبات دین و روان از منظر قرآن. مطالعات تفسیری، ۶(۲).
- آمدی، عبدالواحد (۱۳۷۳). *غررالحکم و دررالکلم* (جلد ۳). ترجمه محمد خوانساری، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- ابن جوزی، عبدالرحمن بن علی (۱۴۲۲). *زاد المسیر فی علم التفسیر* (جلد ۲). بیروت: دار الکتب عربی.
- ابن سینا، حسین بن عبدالله (۱۳۳۲). *اشارات و تنبیهات*. تهران: انجمن آثار ملی.
- ابراهیمی، ابراهیم (۱۳۸۹). سلامت و رنجوری روان از منظر قرآن کریم. مجله علمی پژوهشی دانشگاه علوم پزشکی اراک، ۴(۱۳): ۹-۱.
- ابن عربی، محی الدین (۱۳۸۵). *فتوحات مکیه*. ترجمه محمد خواجوی، تهران: مولی.
- ابن منظور، محمد (۱۴۱۶ق). *لسان العرب* (جلد ۱۳). بیروت: دار احیا التراث العربی.
- احمدی، علی اصغر (۱۳۷۴). *روانشناسی شخصیت از دیدگاه اسلامی*. تهران: امیر کبیر.
- استراوس، آنسلم؛ کوربین، جولیت (۱۳۸۵). اصول روش تحقیق کیفی «نظریه مبانی رویه ها و شیوه ها». تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- المناوی، عبد الرؤوف (۱۴۲۳ق). *التوفیق علی مهمات التعارق*. دمشق: دارالفکر.
- النزاقی، مهدی بن ابی ذر (بی تا). *جامع السادات* (جلد ۱) قم: دارالکتب العلمیه
- انصاری، خواجه عبدالله (۱۳۷۳). *شرح منازل السائرین*. تهران: انتشارات الزهراء.
- بمانیان، محمدرضا (۱۳۸۶). بررسی نقش خدا محوری در معماری مسلمانان. نشریه بین المللی مهندسی صنایع و مدیریت تولید (فارسی) (نشریه بین المللی علوم مهندسی)، ۱۸(۵) (ویژه نامه معماری و شهرسازی): ۳۷-۴۴.
- بهجت پور، عبدالکریم و همکاران (۱۳۹۱). تفسیر موضوعی قرآن (ج ۴۲). قم: دفتر نشر معارف.
- بهمنی، المیرا؛ گودرزی سروش، محمدمهدی؛ زارعی، محمدابراهیم (۱۳۹۵). بررسی شناخت عوامل زمینه‌گرا در کالبد خانه‌ها و بافت کهن سنندج: بانگاهی به عمارت وکیل‌الملک، فصلنامه مطالعات شهر ایرانی اسلامی، ۷(۲۶): ۵۵-۶۹.
- جرجانی، علی بن محمد (۱۴۰۵ق). *التعريفات*. ترجمه ایبیری، بیروت: دار الکتب العربی.

- جوادی آملی، عبدالله (۱۳۷۵). تفسیر موضوعی قرآن مجید (جلد ۱). قم: مرکز نشر فرهنگی رجا.
- حسینی، حسن (۱۳۷۸). نگاهی اجمالی به مبانی و فلسفه ی بهداشت روانی در اسلام. مجله علوم اجتماعی و انسانی دانشگاه شیراز، ۱۵(۱): ۶۷-۸۴
- حمزه نژاد، مهدی؛ دشتی، مینا (۱۳۹۵). بررسی خانه های سنتی ایرانی از منظر پدیدارشناسان و سنت گرایان معنوی. فصلنامه نقش جهان، ۲(۶): ۲۴-۳۵
- دهخدا، علی اکبر (۱۳۷۷). لغت نامه دهخدا (نسخه ۲، جلد ۱). تهران: انتشارات دانشگاه تهران
- ذوالفقاریان، محمدرضا؛ لطیفی، میثم (۱۳۹۰). نظریه پردازی داده بنیاد با NVivo8. انتشارات دانشگاه امام صادق
- راپاپورت، آموس. (۱۳۸۸). انسان شناسی مسکن. تهران، نشر حرفه هنرمند. تهران: نشر حرفه هنرمند.
- راغب اصفهانی، حسین بن محمد (۱۴۱۶ ق). مفردات الفاظ قرآن کریم. بیروت: دار القلم.
- رشید پور تهرانی، مجید (۱۳۸۳). پرورش های اخلاقی و روش های تربیتی. (به نقل از شیخ عباس قمی) تهران: انتشارات انجمن اولیا و مربیان.
- رنجبر، هادی؛ حق دوست، علی اکبر؛ صلصالی، مهوش (۱۳۹۱). نمونه گیری در پژوهش های کیفی: راهنمایی برای شروع. مجله علمی پژوهشی دانشگاه علوم پزشکی ارتش جمهوری اسلامی ایران، ۱۰(۳): ۲۳۸-۲۵۰
- زمحشری، محمود بن عمر (۱۴۰۷ ق). الکشاف عن حقایق غوامض التنزیل و عیون الاقوایل فی وجوه التاویل. بیروت: دار الکتب العربی
- شایان مهر، علی رضا (۱۳۷۷). دائرة المعارف تطبیقی علوم اجتماعی (جلد ۱). تهران: کیهان.
- شرباصی، احمد (۱۳۷۹). دائرة المعارف اخلاق قرآنی (جلد ۱). ترجمه حسینی، م. سنندج: تافگاه.
- شمس، مرادعلی (۱۳۸۴). با علامه در میزان (جلد ۱). قم: اسوه.
- طباطبایی، سید محمد حسین (۱۳۷۴). تفسیر میزان. قم: دفتر انتشارات اسلامی جامعه مدرسین حوزه علمیه
- طبرسی، فضل بن حسن (۱۳۶۰). مجمع البیان فی تفسیر القرآن. تهران: فراهانی.
- طبری، ابوجعفر (۱۴۱۲ ق). جامع البیان فی تفسیر القرآن (جلد ۱۱). بیروت: دار المعرفه.
- طریحی، فخر الدین (۱۳۷۵). مجمع البحرین (جلد ۶). تهران: کتابفروشی مرتضوی.
- طوسی، محمد بن حسن (بی تا). التبیان فی تفسیر القرآن. بیروت: دار احیا التراث العربی.
- عثمان نجاتی، محمد (۱۳۸۴). قرآن و روانشناسی (چ ۶). ترجمه عباس عرب، مشهد: بنیاد پژوهش های

- اسلامی آستان قدس رضوی.
- عثمان نجاتی، محمد (۱۳۸۸). حدیث و روان شناسی (چ ۲). ترجمه حمیدرضا شیخی، مشهد: بنیاد پژوهش های اسلامی آستان قدس رضوی.
 - عروسی حویزی، عبد علی بن جمعه (۱۴۱۵ق). تفسیر نور الثقلین (چ ۴). ترجمه سید هاشم رسولی محلاتی، قم: اسماعیلیان.
 - فراهیدی، خلیل بن احمد (۱۴۱۰ق). العین. قم: هجرت.
 - قریشی، سید علی اکبر (۱۳۷۱). قاموس قرآن (جلد ۴). تهران: دارالکتب اسلامی.
 - قیومی، احمد بن محمد (بی تا). مصباح المنیر (جلد ۳). بیروت: مکتبه لبنان.
 - کلینی، محمد بن یعقوب (۱۳۷۲). اصول کافی (جلد ۲). ترجمه محمد باقر کمره ای، تهران: اسوه.
 - مجلسی، محمد باقر (۱۴۱۳ق). بحارالانوار (جلد ۷). بیروت: دار الاضواء.
 - مرزبند، رحمت اله؛ زکوی، علی اصغر (۱۳۹۱). شاخص های سلامت معنوی از منظر آموزه های و حیانی. اخلاق پزشکی، ۶(۲۰): ۶۹-۹۹.
 - مرعشی، علی (۱۳۸۷). بهداشت روان و نقش دین (جلد ۱). تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.
 - مرکز فرهنگ و معارف قرآن. (۱۳۸۵). اعلام قرآن از دائرة المعارف قرآن کریم (جلد ۳). قم: بوستان کتاب.
 - مرکز فرهنگ و معارف قرآن. (۱۳۸۵). دائرة المعارف قرآن کریم. قم: بوستان کتاب.
 - معین، محمد (۱۳۶۲). فرهنگ فارسی معین (جلد ۱). تهران: امیر کبیر.
 - مفید، محمد بن محمد (۱۴۲۴ق). تفسیر القرآن المجید. قم: انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی.
 - مکارم شیرازی، ناصر و همکاران. (۱۳۸۲). تفسیر نمونه. تهران: دارالکتب الاسلامیه.
 - موحدی محب، عبدالله (۱۳۸۹). تفسیر موضوعی قرآن (جلد ۶). قم: دفتر نشر معارف.
 - مهدی نژاد، جمال الدین؛ عظمتی، حمید رضا؛ صادقی حبیب آباد، علی (۱۳۹۷). رتبه بندی شاخص های آرامش معنوی در معماری مساجد سنتی مبتنی بر ادراک «حس معنویت» با بهره گیری از روش «VIKOR» پژوهش های هستی شناختی، ۷(۱۴): ۵۹-۸۲.
 - میبیدی، رشید الدین احمد بن ابی سعد (۱۳۷۱). کشف الأسرار و عدۀ الأبرار. تهران: امیر کبیر.
 - نقی زاده، محمد (۱۳۹۲). تحلیل و طراحی فضای شهری. تهران: جهاد دانشگاهی.
 - نقی زاده، محمد (۱۳۹۵). فضای حیات طیبه، شهر آرمانی اسلام. مطالعات معماری ایران، ۹: ۱۹۳-۱۹۶.
 - نوربرگ شولتز، کریستیان (۱۳۸۱). مفهوم سکونت، به سوی معماری تمثیلی. تهران: انتشارات آگاه.
 - ویس کرمی، مهرداد (۱۳۹۵). بررسی تطبیقی آرامش روانی در قرآن و روان شناسی. قم: نهاد نمایندگی

- مقام معظم رهبری در دانشگاه ها، دفتر نشر معارف.
- هومانی راد، مرضیه؛ طاهباز، منصوره (۱۳۹۳). بررسی نقش نور روز در ایجاد فضای معنوی در مساجد معاصر. معماری و شهرسازی آرمان شهر، ۷ (اولین ویژه نامه نورپردازی): ۱۱-۲۳
- هالووی، ایمی؛ ویلر، استفانی (۱۳۸۵). روش تحقیق کیفی در پرستاری. ترجمه حیدر علی عابدی، تهران: انتشارات بشری.
- Berto, R. (2005). Exposure to restorative environments helps restore attentional capacity. *Journal of environmental psychology*, 25(3), 249-259.
- Bradley, E. (1995). Religious involvement and social resources: evidence from the data set "Americans' changing lives". *Journal for the scientific study of Religion*, 259-267.
- Herzog, T. R., & Barnes, G. J. (1999). Tranquility and preference revisited. *Journal of environmental psychology*, 19(2), 171-181.
- Herzog, T. R., & Bosley, P. J. (1992). Tranquility and preference as affective qualities of natural environments. *Journal of environmental psychology*, 12(2), 115-127.
- Hunter, M. D., Eickhoff, S. B., Pheasant, R. J., Douglas, M. J., Watts, G. R., Farrow, T. F., . . . Horoshenkov, K. V. (2010). The state of tranquility: Subjective perception is shaped by contextual modulation of auditory connectivity. *Neuroimage*, 53(2), 611-618.
- Kaplan, S. (1995). The restorative benefits of nature: Toward an integrative framework. *Journal of environmental psychology*, 15(3), 169-182.
- Pheasant, R. J., Fisher, M. N., Watts, G. R., Whitaker, D. J., & Horoshenkov, K. V. (2010). The importance of auditory-visual interaction in the construction of 'tranquil space'. *Journal of environmental psychology*, 30(4), 501-509.
- Ellison, C. G., Burdette, A. M., & Hill, T. D. (2009). Blessed assurance: Religion, anxiety, and tranquility among US adults. *Social Science Research*, 38(3), 656-667.
- Hewlett, D., Harding, L., Munro, T., Terradillos, A., & Wilkinson, K. (2017). Broadly engaging with tranquillity in protected landscapes: A matter of perspective identified in GIS. *Landscape and Urban Planning*, 158, 185-201.
- Shreve-Neiger, A. K., & Edelstein, B. A. (2004). Religion and anxiety: A critical review of the literature. *Clinical psychology review*, 24(4), 379-397.
- Ulrich, R. S., Simons, R. F., Losito, B. D., Fiorito, E., Miles, M. A., & Zelson, M. (1991). Stress recovery during exposure to natural and urban environments. *Journal of environmental psychology*, 11(3), 201-230.
- Watts, G. (2018). Tranquillity Trails for urban areas. *Urban forestry & urban greening*, 29, 154-161.
- Watts, G., & Marafa, L. (2017). Validation of the tranquillity rating prediction tool (TRAPT): comparative studies in UK and Hong Kong. *Noise Mapping*, 4(1), 67-74.
- Watts, G. R., & Pheasant, R. J. (2013). Factors affecting tranquillity in the countryside. *Applied Acoustics*, 74(9), 1094-1103.
- Watts, G. R., & Pheasant, R. J. (2014). Factors associated with tranquillity in the Scottish Highlands and Dartmoor National Park. *Proceedings of the Institute of Acoustics*. 36.
- Watts, G. R., Pheasant, R. J., & Horoshenkov, K. V. (2011). Predicting perceived tranquillity in urban parks and open spaces. *Environment and Planning B: planning and design*, 38(4), 585-5